

KIS LÁSZLÓ

A titkos adatgyűjtés eredményének bizonyítékként történő felhasználásáról

A 2006. évi LI. törvény, majd a 2007. évi CLXXXIII. törvény jelentős módosításokat vezetett be a titkos eszközök¹ alkalmazásával szerzett információk büntetőeljárásban való felhasználása terén. A 2010. évi CLXXXIII. törvény, amely a 2011. március 1. napjától hatályos változások révén szintén jelentősen érintette ezt a témakört, azonban részben felszámolta az említett jogszabályok által e területet érintően lefektetett szabályokat, részben pedig az előbbiekhöz képest jelentősen megváltozott felfogás alapján szabályozta újra a bírói engedélyhez kötött titkos információgyűjtés útján beszerzett adatok „büntetőeljárásba emelésének”, a büntetőjogi felelősség kérdésének eldöntéséhez történő felhasználásának feltételeit.

E tanulmányban elsősorban az ezen a téren bekövetkezett változásokat kívánom górcső alá venni, egyrészt a módosítás indokai, másrészt a bizonyítékkénti felhasználhatósághoz kapcsolódó bírói gyakorlat és jogirodalmi álláspontok alapulvételével, elsősorban a felhasználás feltételrendszerének vizsgálatával – érintve mind a titkos adatszerzés, mind a titkos információgyűjtés témakörét².

A jelenleg hatályos szabályokat tehát az egyes törvényeknek a bíróságok hatékony működését és a bírósági eljárások gyorsítását szolgáló módosításáról szóló 2010. évi CLXXXIII. törvény iktatta a büntetőeljárás törvénybe, az e körben releváns rendelkezések azonban a jogalkotó szándéka szerint sem és tartalmuk szerint sem az eljárás gyorsításának eszközeként kerültek a Be.-be.

Titkos adatszerzés – titkos információgyűjtés

A hatályos Be. is változatlanul különbséget tesz a titkos adatszerzés és a bírói engedélyhez kötött titkos információgyűjtés eredményének felhasználása

¹ Jelen tanulmányban az eszközök kifejezést az eszközök, módszerek, erők összefoglaló elnevezéseként kívánom használni, egyrészt a vizsgálandó jogszabályok tartalma és szövegezése, másrészt a fogalomhasználat egyszerűsítése érdekében.

² A jelen tanulmány címében foglalt „titkos adatgyűjtés” kifejezést a titkos adatszerzés és a titkos információgyűjtés közös elnevezéseként használok.

között, s e két terület vonatkozásában az említett módosítás után immár eltérő szabályokat tartalmaz a bizonyítékkénti felhasználás kérdéskörét tekintve. A tárgyalat módosítás előtt mindkét esetben a szabályozás kiindulópontja a célhoz kötöttség elvének érvényesülése volt, ami azonban jelenleg csupán a titkos adatszerzés szabályai szerint beszerzett információk bizonyításban való felhasználása esetén jelenik meg ilyen súllyal. Ebben a körben csupán utalok arra, hogy a titkos házkutatást [1994. évi XXXIV. törvény (Rtv.) 69. § (1) bekezdés a) pont; 2010. évi CXXII. törvény (Navtv.) 63. § (1) bekezdés a) pont; 1995. évi CXXV. törvény (Nbtv.) 56. § a) pont] kivéve, amelyre a Be. – álláspontom szerint helyesen – nem nyújt lehetőséget, a bírói engedélyhez kötött titkos információgyűjtés és a titkos adatszerzés körébe tartozó eszközök egymással egyezőséget mutatnak, ez különösen az Rtv., a Navtv. és az Nbtv. 2010. CXLVII. törvénnyel, valamint a Be. 2010. évi CXLI. törvénnyel történt szükséges pontosítása és módosítása óta a jogszabályszevegek összevetése útján is alapvetően világossá válik. Mindamellert természetesen a bírói engedélyhez kötött titkos információgyűjtés és a titkos adatszerzés között több ponton lehetünk fel különbségeket, ideértve például az irányadó jogforrásokat, a törvényben lefektetett célokat, illetve azt az alapvető eltérést – összefüggésben a fent írtakkal –, hogy a bírói engedélyhez kötött titkos információgyűjtésre csupán a büntetőeljárás előtt van lehetőség, ez időpont után már a titkos adatszerzés szabályai az irányadók, amint azt a Be. is rögzíti [200. § (1)–(3) bekezdés].

Utóbbiak vizsgálatakor jelen munkámban a bűnüldözési célú titkos információgyűjtésre óhajtok koncentrálni, így az alapvetően a nemzetbiztonsági feladatok ellátásával összefüggő – azaz „nem bűnüldözési célból folytatott” – titkos információgyűjtés törvényi céljaival e helyütt nem foglalkozom, tekintettel azok specialitásaira is³. Míg a Be. az elkövető kiletének, tartózkodási helyének megállapítása, elfogása mellett bizonyítási eszköz felderítése érdekében teszi lehetővé titkos adatszerzés lefolytatását [200. § (1) bekezdés], addig például az Rtv. 63. § (1) bekezdése ennél lényegesen szélesebb körben vonja meg a titkos információgyűjtés lehetséges céljait, összefüggésben az azzal a körülménnyel is, hogy utóbbi terület korántsem csupán a keletkezett adatok büntetőeljárás során történő felhasználására koncentrálnál – megjegyzem, teljes mértékben indokolatlan is lenne erre e körre szűkíteni a célok rendszerét –, hanem a rendőrség feladatainak az előbbieknél jóval szélesebb

³ Jelzem, hogy az előbbi témakör részletes és meggyőző kifejtése megtalálható Hetesy Zsoltnál. Hetesy Zsolt: A titkos felderítés. PhD-értekezés. Kézirat, 2011, különösen 11–19., 104–105. o.

körét öleli fel⁴ (ideértve a 2010. évi CXLVII. törvénnyel történt módosítás alapján 2011. január 1-jétől az úgynevezett megbízhatósági vizsgálatot is).

A 2011. március 1-jén hatályba lépő módosítások azonban nem érintették a titkos adatszerzés eredményének felhasználása kapcsán a Be. 206. §-ába foglalt, 2008. január 1. óta irányadó szabályokat⁵. Így a titkos adatszerzés eredménye fő szabályként annak a bűncselekménynek a bizonyítására és azzal a személlyel szemben használható fel, amely miatt és akivel szemben a titkos adatszerzést a bíróság engedélyezte. De úgyszintén felhasználhatók ezek az információk a célszemély olyan bűncselekményeinek bizonyítására, amelyeket az engedélyben nem jelöltek meg, de amelyek vonatkozásában szintén fennállnak a titkos adatszerzés törvényi feltételei. A Be. másik oldalról is szélesíti a felhasználható adatok körét, amikor kimondja, hogy azon bűncselekmény bizonyítására, amely miatt a titkos adatszerzést a bíróság engedélyezte, annak eredménye valamennyi elkövetővel szemben felhasználható. Ekként tehát a Be. a célhoz kötöttség elvét – véleményem szerint helyeselhető módon – nem az engedély konkrét tartalma, hanem – természetesen az engedély megléte esetén – a törvényi feltételek fennállása szemszögéből értelmezi. Mindezek alapján az iménti feltételek megléte esetén nem zárható ki olyan bizonyíték (legalábbis ezen az alapon), amely az engedély tartalmával csupán közvetett kapcsolatban áll.⁶ Ellenkező esetben a nyomozó hatóságok, illetve az ügyész által megszerzett olyan információk válnának a bizonyítás szempontjából használhatatlanná, amelyek megfelelnek a célhoz kötöttség generális alapelvének, de azok felmerülése az engedélyezéskor nem volt előre látható. Másik oldalról szemlélve, ez a szabályozás szavatolja, hogy a titkos adatszerzéssel érintett, az adott bűncselekménnyel azonban semmiféle kapcsolatba nem hozható személyekre vonatkozó adatok felhasználására ne kerülhessen sor. Mindazonáltal jelezni kívánom, hogy az előbbi szabályozás és logika érvényesülésének lehetőségét alapvetően, mintegy előfeltételként, meghatározza az, hogy a titkos adatgyűjtés lefolytatásával kapcsolatos szabályozás mennyiben felel meg az azzal szemben nem csupán a bűnüldözés-igazságszolgáltatás hatékonysága, de ugyanúgy az emberi jogok, továbbá alkotmányos alapelvek érvényesülése tekintetében támasztott

⁴ Ehhez kapcsolódóan a rendészeti és a büntügyi felderítéssel összefüggésben lásd Finszter Géza: A titkos felderítés kriminalisztikája. In: Bócz Endre (szerk.): Kriminalisztika I–II. BM Duna Palota és Kiadó, Budapest, 2004, 981–983. o.

⁵ A vonatkozó rendelkezéseket legutóbb a 2007. évi CLXXXIII. törvény érintette.

⁶ Másrészt szükséges azonban, hogy akár a személy, akár a deliktum oldaláról konkrétan kapcsolódjon a titkos adatszerzés lefolytatásához szükséges engedélyhez, így konkrétan meghatározva a célhoz kötöttség tartalmát.

követelményeknek.⁷ Így például a Be. 202. § (2) bekezdése alapján titkos adatszerezés célszemélye – egyebek mellett – olyan személy is lehet, akinek a bűncselekmény elkövetésével megalapozottan gyanúsítható személlyel való bűnös kapcsolata megalapozottan feltehető – véleményem szerint indokolatlanul a jogalkalmazóra bízván a „bűnös kapcsolattartás” és a „megalapozottan feltehető” fogalmak meghatározását.⁸

Úgyszintén a bizonyítékkénti felhasználás kérdésköréhez kapcsolódóan, a Be. 206. § (6) bekezdése alapján nem használható fel a titkos adatszerezés eredménye, hogyha – egyebek mellett – az engedély kereteit túllépték.⁹

Véleményem szerint a titkos adatszerezés és a bírói engedélyhez kötött titkos információgyűjtés között – sem az eszközök, sem a célok, sem a célszemélyek, sem pedig az időtényező kapcsán – nem lelhetők fel olyan különbségek, amelyek a titkos információgyűjtés eredményének bizonyítékként történő felhasználása területén a célhoz kötöttség tekintetében az alapvetően eltérő szabályozást indokolnák.

⁷ Hozzáteszem, hogy a 135/B/2006 AB határozathoz fűzött különvéleményében Lévay Miklós alkotmánybíró rögzítette: „A titkos felderítés kereteivel összefüggésben hangsúlyozandó, hogy ennek alkalmazása során jogállami megoldásként csak az fogadható el, ha az ebben részt vevő büntülődő szervezetek és azok tagjai a törvényesség és jogszerűség követelményeit megtartják, s ezt a jogintézményre vonatkozó, az alkotmányos értékeket és az Alkotmány követelményeit szem előtt tartó szabályozásnak kell garantálnia”. A határozat részletes elemzésére lásd Mészáros Bence: Fedett nyomozás a bűnüldözésben. PhD-értekezés, Pécsi Egyetem Állam- és Jogtudományi Kar Doktori Iskola. Kézirat, 2011, 78–88. o. A célhoz kötöttség elve, az adatok megismerhetősége kapcsán a védelemhez való jog, valamint a tisztességes eljáráshoz való jog kérdéseinek összefoglalására lásd továbbá a Debreceni Ítéletábla Bf.II.81/2005/13. számú végzését: <http://www.debreceniitlotabla.hu/doc/bunteto/Kardos/ABeloterjesztes.pdf>.

⁸ Ez utóbbi esetben figyelemmel arra is, hogy külön rendelkezik a törvény arról, ha az adott személy bűnös kapcsolatára „adat merül fel”, amelyből *a contrario* arra következtethetnénk, hogy a megalapozott feltételezés ezt közvetlenül nem kívánja meg (annak ellenére, hogy ha e két feltétel nem szerepelne egymás mellett a Be.-ben, logikus következtetesként adódna, hogy a megalapozottság a feltételezés alapjául szolgáló konkrét információk rendelkezésre állását jelenti). A bűnös kapcsolat fogalma esetén sem világos, hogy ebbe a körbe csupán bűncselekmények, vagy akár nem büntetendő előkészületei magatartások is beletartoznak-e, szükséges-e a kapcsolat bűnös jellegének alátámasztásához például korábbi e személyi kapcsolatokat érintő bűnösséget megállapító ítélet, vagy akár megalapozott gyanú stb. Megjegyzem, hogy e sajátos személyi kapcsolat esetén véleményem szerint e követelmények egymással összefüggésben is vizsgálandók, miközben a normavilágosság szemszögéből ebben az esetben is kritikával illethetők.

⁹ Ennek kapcsán utalok arra, hogy ezek a rendelkezések speciális bizonyítási tilalmi klauzulákként érvényesülnek – s ezeken belül is a kifejezetten a bizonyítékkénti felhasználás tiltását mint szankciót is magukban foglaló normák –, amelyek ilyen formában történő törvénybe foglalása a bizonyítás törvényességével kapcsolatos szabályok és azok alkalmazása vonatkozásában egyértelmű iránymutatásul szolgálhatnak, szemben a generálklauzulákkal. Vö. Tremmel Flórián: Bizonyítékok a büntetőeljárásban. Dialóg Campus Kiadó, Budapest–Pécs, 2006, 151–155. o.

A felhasználás általános feltételei

A titkos információgyűjtés eredményének felhasználása kapcsán a Be. korábban különbséget tett a bűnüldözési és a nem bűnüldözési célból folytatott, külső engedélyhez kötött titkos információgyűjtés között; utóbbi gyakorlatilag a nemzetbiztonsági szolgálatok által végezhető külső engedélyhez kötött titkos információgyűjtést takarta. Az alapvető szabályok, általános feltételek mindkét esetben azonosak voltak, mint ahogyan a jelenlegi, lényegesen egyszerűsített rendelkezések alapján is, amelyek generális jellege – részletes szabályozás hiányában, jogalkotói szempontból – feleslegessé tette e két terület esetében a bizonyítékkénti felhasználhatóság feltételeinek külön szabályozását. Eme általános feltételek szerint a titkos információgyűjtés eredménye akkor használható fel a büntetőeljárásban, ha a titkos adatszerzésre vonatkozó Be.-beli feltételek egy része (201. §) a bizonyítani kívánt bűncselekmény tekintetében fennáll és a büntetőeljárásban felhasználni kívánt információ megszerzése után a titkos információgyűjtés engedélyezését kérő szerv feljelentési kötelezettségének haladéktalanul eleget tett vagy a nyomozást haladéktalanul elrendelte. Míg az elsőként említett feltétel funkciója, hogy a titkosszolgálati eszközök alkalmazásával beszerzett információk csupán a jogalkotó által taxatív felsorolt, súlyos, illetve nehezen felderíthető bűncselekmények¹⁰ esetén bírhasanak relevanciával a bizonyítás kapcsán (s ne lehessen ebben a körben sem a büntetőeljáráson kívül a Be.-nek meg nem felelő módon beszerzett információkat bizonyítékként a büntetőeljárásba emelni¹¹), az utóbbi rendelkezés szavatolja, hogy a bűnüldöző szervek ne minden korlátozástól mentesen dönthessenek arról, hogy mikor kezdeményeznek büntetőeljárást, így a gyanú fogalmának jogszabályi meghatározatlanságával kapcsolatos, e vonatkozásban jelentkező probléma indirekt meg-

¹⁰ A Be. 201. §-a tartalmaz olyan deliktumokat is, amelyek tárgyi súlyukat tekintve nem tekinthetők ugyan kifejezetten súlyosnak, de jogalkotói megfontolás szerint a nehezen felderíthető, illetve nehezen bizonyítható cselekmények csoportjába sorolhatók, másrészt kapcsolódhatnak súlyosabb bűnözési formákhoz, ekként a büntetési tételkeret öt éves felső határának minimuma (amely az Rtv.-ben a „súlyos bűncselekmény” fogalmi kritériuma) hiányában is indokolhatják titkosszolgálati eszközök – egyebek mellett bizonyítási célú – alkalmazását. A nehezen felderíthető – nehezen bizonyítható deliktumok kategóriái kapcsán lásd Finszter Géza: A kriminalisztika és a változó tételes jog. In: Kadlót Erzsébet (szerk.): Közbiztonság és társadalom. Magyar Kriminológiai Társaság, Budapest, 2011, 194–199. o. [Kriminológiai Közlemények 69.]

¹¹ Mindez azért is játszik jelentős szerepet, mert a korábbi bírói gyakorlatban fellelhető volt olyan értelmezés, amely szerint a titkos információgyűjtés a büntetőeljáráson kívüli tevékenység, ekként nem vonatkoznak rá a Be. garanciális szabályai, így ebből a szempontból akkor sem vizsgálható, amikor a bizonyítékkénti felhasználásról kell döntenie a bíróságnak.

oldásaként szolgálhat a külső engedélyhez kötött titkos információgyűjtés körében, valamint ne kerüljön sor „készletre” történő adatgyűjtésre, harmadrészt pedig érvényre juttatja ezen a területen is a tisztességes eljáráshoz való jogból fakadó azon követelményt, hogy a bűncselekmény elkövetését egy adott személy vonatkozásában valószínűsítő körülmények fennállása esetén e gyanút a nyomozó hatósági jogkörrel felruházott szerv az érintett személlyel közölje.¹²

Minthogy a büntetőeljárás törvény (valamint az egyes titkos információgyűjtésre feljogosított szervekre vonatkozó, korábban felsorolt törvények) a 2/2007. (I. 24.) AB határozat következményeként immár egyértelműen meghatározza azoknak a deliktumoknak a körét, amelyek esetében titkos eszközök alkalmazhatók, és a Be. a bizonyítékkénti felhasználás szabályai között e 201. §-ra utaló szabályt tartalmaz, amelynek alapján eme első általános feltétel teljesülése megítélhető, jelen tanulmányban elsősorban a másodikként tételezett általános kritériummal, azaz a haladéktalanság követelményével, valamint a speciális felhasználási feltétellel, a célhoz kötöttség érvényesülésével, megítélésével kívánok foglalkozni.

A haladéktalanság követelménye

A Be. 206/A § (1) bekezdés b) pontja rögzíti a titkos információgyűjtést végző szerv vonatkozásában a haladéktalan feljelentési (illetve nyomozási elrendelésre irányuló) kötelezettséget, amelynek értelmezéséhez a bírói gyakorlat tekintve a 74/2009. BK vélemény nyújt általános érvényű szempontokat.

Ennek keretében rögzítette az akkori elnevezése szerint Legfelsőbb Bíróság: „*A »haladéktalanság« az adott kérdésben nem azonosítható az »azonnal« fogalommal, tehát azzal az időponttal, amikor a titkos információgyűjtést végrehajtó Nemzetbiztonsági Szakszolgálat az információkat tartalmazó adatokat az információgyűjtést végző szerv rendelkezésére bocsátotta. A feljelentés megtétele azonban nem nyúlhat túl azon az időtartamon sem, ami – az adatmennyiség terjedelmét, az ügy jellegét, bonyolultságát, és személyi*

¹² Római egyezmény 6. cikk 3. pont a) alpont; Be. 43. § (2) bekezdés a) pont. Megjegyzem, hogy ebben a körben sajátos problémaként merül fel az az eset, amikor több személy egymással összefüggő cselekménye miatt megtett feljelentés nem minden érintett személy cselekvőségét és megnevezését tartalmazza, s egyes személyekkel szemben a megalapozott gyanú közléséig hosszú idő telik el, annak ellenére, hogy velük kapcsolatban érdemi nyomozási cselekmények lefolytatására nem kerül sor, s a megalapozott gyanú teljes körűen és kizárólag az előzőleg lefolytatott titkos információgyűjtésen alapul. Ekként önmagában a haladéktalan feljelentési kötelezettség teljesítése nem feltétlenül jelenti az említett garanciális követelmények teljesülését.

összefüggéseit is figyelembe véve – szükséges annak a bűnüldözői megfontolásnak a kialakításához, hogy a beszerzett információk az engedélyben megjelölt személy által elkövetett és az 1998. évi XIX. törvény (a továbbiakban: Be.) 201. §-ban meghatározott bűncselekmények valamelyikének az elkövetésére utalnak, és azok bíróság elé tárása a bűncselekmény bizonyíthatósága érdekében kívánatos.”

E tekintetben a haladéktalanság megítéléséhez mindenekelőtt abban a kérdésben szükséges állást foglalni, hogy a titkos információgyűjtést végző szervnek egy adott deliktummal kapcsolatban a várhatóan (!) begyűjtendő információk feltételezett teljes körének begyűjtése előtt, már abban az időpontban meg kell-e tennie a feljelentést (elrendelnie a nyomozást), amikor a büntetőeljárás megindításához szükséges adatok rendelkezésére állnak (bizonyítási célú titkos információgyűjtés esetén), vagy például egy több részletben nyújtandó vesztegetési pénz esetében az előny ígretének elfogadása után annak „beváltását” is figyelemmel kísérvé és rögzítse, adott esetben akkor is, ha várhatóan ebben az esetben sem kerül például újabb személy a látókörébe (feltéve természetesen, hogy a titkos információgyűjtés elvégzésére a bíróság által engedélyezett időtartam még nem telt le). Álláspontom szerint a titkos információgyűjtést végző szervnek nem lehet a feladata, hogy miközben bűncselekmény előkészítéséről, elkövetésének megkezdéséről, folyamatban létéről, stb. tudomással bír, csupán az eseményeket figyelemmel kísérve bevárja, míg például a megalapozott gyanú alappjaként szolgáló adatokon túlmenően várhatóan (!) egyéb információk is birtokába juthatnak, és ez után tegyen feljelentést (különös tekintettel az előbbi példára, ahol a vesztegetés a jogtalan előny elfogadásával befejezett).¹³ Megjegyzem, hogy a releváns múltbeli történések utóbb, bizonyítási eljárás keretében történő pontos

¹³ Megjegyzem, hogy a szükségesség előbbiei szerinti mértékbeni túllépése a bűnüldözés szempontjából is súlyos kockázatokat hordozhat, elsősorban az úgynevezett megtévesztő titkos eszközök terén. Lásd Gary T. Marx: *Undercover – Police Surveillance in America*. University of California Press, Berkeley–Los Angeles–London, 1988, pp. 11–12. E kockázatra szolgálhat például az IRT-ügy: az Inter-Regional Police Team elnevezésű holland bűnüldöző szervezet tagjai nemzetközi kábítószer-kereskedelemmel kapcsolatos ellenőrzött szállítás megtervezése és végrehajtása céljából az információkat általuk alkalmazott bizalmi személyektől szereztek be, akik azonban félrevezették a rendőrséget, így a művelet nyomán a rendőrség felügyelete mellett a drogszállítmány biztonságosan eljutott Hollandiába, minden probléma nélkül bejutott az országba, majd ez után teljes mértékben kikerült a rendőrség látóköréből és nem is akadtak a nyomára. A szervezet feltérképezését célzó törekvések nem vezettek eredményre, miközben jelentős mennyiségű kábítószer került a piacra. Maarten Van Traa: *The Findings of the Parliamentary Inquiry Viewed from an International Perspective*. In: Monica Den Boer (ed.): *Undercover Policing and Accountability from an International Perspective*. European Institute of Public Administration, Maastricht, The Netherlands, 1997, pp. 15–24.

rekonstruálásához szükséges információk körének megítélése esetenként egyedileg végezhető el, és adott esetben a felderítési tevékenység büntetőeljárás megindítása esetén titkos adatszerzés keretében is folytatható (hiszen a nyomozás elrendelése korántsem jelenti a beszerzett adatok nyíltá tételét).

A haladéktalanság vizsgálata körében több esetben találhatunk példát arra, hogy a jogalkalmazó a titkos felderítést engedélyező végzésben foglalt határidőt hivatkozási alapként használja fel, véleményem szerint azonban önmagában az a körülmény, hogy a titkos információgyűjtés lefolytatására a bíróság által engedélyezett határidő adott esetben még nem telt le, e tekintetben nem szerepelhet mérlegelési szempontként¹⁴. Logikailag nem kapcsolható össze a két különböző körülmény¹⁵, és a bírói engedély az időtartam tekintetében csupán a titkos információgyűjtés legvégső korlátait jelöli ki, ezen belüli további korlátozás egyrészről például az Rtv. 73. § (1) bekezdés a) pontjában [a titkos adatszerzés vonatkozásában pedig a Be. 204. § (3) bekezdés b) pontjában] foglaltak szerinti haladéktalan megszüntetési kötelezettség (ha az engedélyben meghatározott célját elérte), másrészről pedig a feljelentési kötelezettség, ezzel a (megalapozott) gyanú megállapíthatóságához szükséges mennyiségű és minőségű információk fennállása esetén az eljárás büntetőeljárás kódexben rögzített garanciális szabályai alapján történő továbbfolytatására – illetve ennek kezdeményezésére – vonatkozó köteletség, összefüggésben a tisztességes eljáráshoz való joggal, harmadrészt pedig a kötelezettség teljesítésének kezdő időpontja a titkos információgyűjtés engedélyezését célzó indítvány benyújtásakor megszerezni óhajtott adat megszerzésének időpontja lehet (amely a művelet sikere esetén szükségszerűen az engedélyben foglalt határidőn belüli).

A haladéktalanság fogalmának értelmezésével kapcsolatban érdemes figyelemmel lennünk arra a legfőbb ügyészégi álláspontra, amely szerint a tit-

¹⁴ Például a Fejér Megyei Bíróság 8.B.90/2008/25 számú ítélete szerint, ha a feljelentés a titkos információgyűjtésre engedélyezett határidőn belül történt, akkor az minden további vizsgálat nélkül megfelel a „haladéktalanul” követelményének, mindeközben a Pécsi Ítéletábra Bf.I.20/2009/4. számú végzésében kifejtette, hogy a haladéktalanság nem azonosítható az azonnali fogalommal, és az eset körülményeit mérlegelve megállapította, hogy az alapul fekvő esetben annak alapján, hogy az utolsó rögzített és a büntetőeljárásban felhasznált telefonbeszélgetés, valamint a feljelentés megtétele időpontja között kevesebb mint harminc nap telt el (és hozzátette, hogy „ekkor a titkoszolgálati eszközök alkalmazásának engedélyezett tartama sem járt még le”), a törvényi követelmény teljesült.

¹⁵ Ráadásul a beszerzett adatok rendszerezése, szintetizálása stb., büntetőjogi relevanciával bírói következtetések levonása, más adatokkal összevetése éppen az után történhet meg véglegesen, hogy az információgyűjtésre irányuló tevékenység befejeződött – ami nem feltétlenül jelenti a határidő lejártát is. A begyűjtött adatok feldolgozására vonatkozóan azonban nem értelmezhető az e tevékenység alapjául szolgáló információk begyűjtésére irányadó határidő.

kos információgyűjtést végző szerv akkor teljesíti haladéktalanul a feljelentési kötelezettségét, ha a büntetőeljárásban felhasználni kívánt információ megszerzésekor a titkos információgyűjtés engedélyezett időtartamának letele előtt azt nyomban megteszi¹⁶. Így e legfőbb ügyészi álláspont is a titkos információgyűjtés elvégzésére irányadó határidőhöz köti a feljelentési kötelezettség teljesítését, de – eltérően a 74/2009. BK vélemény előtt meghozott egyes bírói döntésektől – az említett álláspont tükrében ez a körülmény korlátként és nem a jogszabályi korlátokat kiterjesztő értelmezés alapjaként szolgál. Mindazonáltal a haladéktalanság megítéléséhez szükséges körülményeket, nézetem szerint, a BK-vélemény részletesen és körültekintően tartalmazza, és helyállóan nem veszi figyelembe ebben a körben a titkos információgyűjtés lefolytatására irányadó időbeli abszolút korlátot.

A 74/2009. BK véleményben foglaltakra, továbbá a kapcsolódó bírói gyakorlatra tekintettel a haladéktalan feljelentési kötelezettség tekintetében rögzíthetjük, hogy bár e követelmény tartalma mindig az adott ügy sajátosságaira tekintettel határozható meg, a titkos információgyűjtést végző szervnek azonban az után, hogy a feljelentés megtételéhez szükséges információk – amelyek a (megalapozott) gyanú alátámasztására alkalmasak lehetnek – a tudomására jutnak, és ezeknek a BK-véleményben jelzettek szerinti szintetizálása megtörténik, következő cselekménye a feljelentés megtétele kell hogy legyen (azaz nincsen lehetőség például újabb információszerzésre, történjen az akár nyílt, akár titkos eszközökkel vagy bármely egyéb lépés megtételére az információ megszerzése és feljelentés megtétele között ebben a vonatkozásban), tehát az információk feldolgozása és a feljelentés megtétele között bármilyen további cselekmény a titkos információgyűjtést végző szerv részéről a haladéktalanság követelményének megsértéséhez vezet.

A célhoz kötöttség követelménye

A Be. 2011. március 1. előtt hatályban volt 206. §-a értelmében a büntetőeljárást megelőzően lefolytatott titkos információgyűjtés során beszerzett adatok büntetőeljárásban történő felhasználásához nem volt elegendő mindössze a Be. 201. §-ban az engedélyezés vonatkozásában meghatározott feltételek fennállása, továbbá a feljelentési kötelezettség haladéktalan teljesítése, e va-

¹⁶ Emlékeztető a Be. alkalmazásának egyes kérdéseiről. Legfőbb Ügyészség Ig.99/2007.Legfűt., 66. o.

lamennyi esetre vonatkozó feltételeken túlmenően továbbiak teljesülése is szükséges volt.¹⁷

A Be. 206. § (2) bekezdése – a titkos információgyűjtés lefolytatására vonatkozó bírói engedélyben meghatározott személy azonosságát megkívánva – az engedélyben meghatározott bűncselekmények vonatkozásában tágitotta a kört az engedélyben foglaltakhoz képest, a célhoz kötöttség elvére figyelemmel azonban egyértelmű korlátokat is meghatározott, a Be. 206/A § (3) bekezdése pedig a célhoz kötöttség elvét az engedélyben foglalt bűncselekmény oldaláról közelítette meg, és a felhasználhatóság körét az e bűncselekmény elkövetői vonatkozásában tágitotta az engedélyben foglaltakhoz képest.

Ekként a titkos információgyűjtés eredményének büntetőeljárásban történő felhasználásához mindenféleképpen szükséges volt, hogy az e műveletek engedélyezése vonatkozásában (is) garanciális szerepet betöltő bíróság végzésében akár az a személy szerepeljen azonosíthatóan, akinek vonatkozásában felhasználni óhajtják a büntetőeljárásban bizonyítékként az információkat, akár az a bűncselekmény szerepeljen konkrétan azonosíthatóan, amely vonatkozásában azt felhasználni óhajtják. A büntetőeljárás törvény a bűncselekményi oldal kapcsán meghatározott célhoz kötöttség vonatkozásában konkrétan az engedélyben foglalt bűncselekményt rögzítette kritériumként, így nem volt elegendő e feltétel vizsgálatánál a jogi tárgy vagy éppen a tárgyi súly azonossága, hanem a deliktum egyezőségét kívánta meg a törvény; a titkos információgyűjtést végző szervnek már birtokában kellett lennie bizonyos konkrét információknak az engedélyezési eljárás megindítása, a kérelem összeállítása előtt, hiszen e nélkül a titkos műveletek lefolytatására vonatkozó kérelem benyújtására sem lehetett volna képes, továbbá az Rtv. 63. § (1) bekezdésében foglalt célok¹⁸ egyike sem megnevezhető ennek hiányában,

¹⁷ Megjegyzem, hogy a bizonyítékkénti felhasználhatóság tekintetében a 2011. március 1. előtt hatályban volt – a jelenlegitől a következőkben kifejtendők szerint lényegesen eltérő – szabályok rövid vizsgálata véleményem szerint korántsem tekinthető szükségtelennek, figyelemmel arra, hogy e rendelkezések a büntetőeljárás teljes spektrumában irányadók, így a Be. időbeli hatálya kapcsán a 11. § (1) bekezdése és a 605. § (2) bekezdése tükrében (EBH 2008.1757.; BH 2004.455.) például egy jelenleg bírósági szakban lévő büntetőügyben a nyomozás során a titkos lehallgatás anyagának a terhel elé tárása, azzal kapcsolatosan akár hozzá, akár terhelétszakhoz, akár tanúkhoz kérdések intézése stb. útján beszerzett információk bizonyítékként történő felhasználhatóságának megítéléséhez szükséges e szabályozás vizsgálata, és az adott esetben törvénytörő bizonyítás feltárása, következményeinek levonása (és lehetőség szerinti orvoslása). Mindehhez azonban a korábbi és a jelenleg hatályos rendelkezések alkalmazása is szükséges, nem mellözve az eltérések feltárását.

¹⁸ „A rendőrség bűncselekmény elkövetésének megelőzése, megakadályozása, felderítése, megszakítása, az elkövető kiletének megállapítása, elfogása, körözött személy felkutatása, tartózkodási helyének megállapítása, bizonyítékok megszerzése, valamint a büntetőeljárásban részt vevők és az eljárást foly-

és amennyiben a műveletek lefolytatása közben például az engedély keretében nem tartozó deliktumra vonatkozó információ is felmerül, az eredeti engedély módosításának, vagy – az adott körülmények függvényében – újabb engedély iránti indítvány előterjesztésének sincsen akadálya (természetesen hosszabbítás hiányában a módosításnál is figyelemmel kell lenni az eredeti határidőre).¹⁹ Mindezen, a titkos eszközök alkalmazhatóságának kereteivel kapcsolatos kérdések azonban a jelenlegi szabályozás tükrében lényegesen kisebb súlyúnak tűnhetnek, figyelemmel a bizonyítékkénti felhasználásban rejlő büntetőeljárás ellenőrzésének jelentőségének számottevő csökkentésére.

A hatályos szabályozás éppen a célhoz kötöttség oldaláról szemlélve jelent nagy változást a bizonyítékként történő felhasználhatóság területén. Míg a titkos adatszerezés esetében a 206. § (3)–(5) bekezdése alapján változatlanul azokban az esetekben használható fel a büntetőeljárás megindítása után lefolytatott például titkos telefonlehallgatás eredménye bizonyítékként, ha legalább vagy a terhelt, vagy (a gyanúsítás vagy a vád tárgyául szolgáló) deliktum megegyezik a titkos adatszerezés lefolytatására irányuló bírói engedélyező végzésben szereplővel (a 2010. évi CLXXXIII. törvény módosító rendelkezései nem érintették ezt a területet), addig a titkos információgyűjtés – így tehát például a büntetőeljárás megindítása előtt lefolytatott titkos telefonlehallgatás – útján beszerzett adatok vonatkozásában a jogalkotó jelentősen módosította a szabályozást. A jelenleg hatályos rendelkezések a titkos információgyűjtés nyomán beszerzett adatok bizonyítékként történő felhasználását semmilyen módon nem kötik a lefolytatásra vonatkozó engedélyhez, a Be. e tekintetben nem tartalmaz különös feltételeket sem a célszemélyek, sem pedig a bűncselekmények vonatkozásában. Ebből kifolyólag azokban az esetekben, amelyekben a jogszabály elvileg még a gyanú meglétét sem kívánja meg a titkos eszközök alkalmazásához²⁰, és a titkos műveletek büntetőeljárás-tól alapvetően függetlenül zajlanak, lényegesen kevesebb feltétel fennállta

tató hatóság tagjainak, az igazságszolgáltatással együttműködő személyek védelme, valamint az e törvényben meghatározott költségvetési szervek bűnmegelőzési, bűnfelderítési célú ellenőrzése érdekében – törvény keretei között – titokban információt gyűjthet.”

19 A Debreceni Ítéltábla már hivatkozott Bf.II.81/2005/13. számú végzésében a célhoz kötöttség fontos pilléréként definiálta annak konkrét meghatározását, hogy milyen bűncselekmények bizonyítékainak beszerzése céljából alkalmazzák a különleges eszközöket, s rögzítette, hogy az „alapvető alkotmányos jogok érvényre jutása érdekében a célhoz kötöttséget kiterjesztően értelmezni nem lehet”. Mindezen gondolatoknak a jelenleg hatályos szabályozás vizsgálatakor is jelentőségük van.

20 Csupán jelzem, hogy a gyanú fogalma és a bűnüldözési-igazságszolgáltatási célú titkos információgyűjtés feltételrendszere (és ezen belül is speciálisan a bűncselekmény elkövetésének megelőzése mint cél) további kérdéseket vet fel, amelyek azonban közvetlenül kapcsolódnak jelen tanulmány témájához, így ezek kifejtésére e helyütt nem kívánok sort keríteni.

esetén is, a műveletek eredeti céljaitól gyakorlatilag teljesen függetlenül emelhetők be információk a büntetőeljárásba. A jogalkotó – a miniszteri indokolás tanúsága szerint – ezzel a módosítással éppen az engedély túllépésével beszerzett információk felhasználhatóságát kívánta lehetővé tenni. Mindez gyakorlatilag oda vezet, hogy az olyan személyt érintően (is) lefolytatott titkos információgyűjtés eredménye – titkos házkutatás, telefonlehallgatás, levelezés tartalmának rögzítése, csomagok ellenőrzése, e-mail elolvasása és rögzítése stb. –, akivel szemben releváns bűncselekménnyel összefüggő szerepvállalásra vonatkozóan adat nem állt rendelkezésre, vagy éppen semmilyen módon nem köthető sem a célszemélyekhez, sem pedig a felderítendő deliktumokhoz, de például egy célszemély és egy szintén közömbös, kívülálló személy közötti lehallgatott telefonbeszélgetésben vagy megfigyelt chat-, e-mail kommunikációban stb. a Be. 201. §-ában felsorolt bűncselekmények valamelyikével összefüggésben megemlítik a nevét, gúnynevét stb., önmagában felhasználható lesz ellene bizonyítékként a büntetőeljárásban. Mindamellet, megjegyzem, ezek az esetek még mindig az engedély keretei között zajló információgyűjtési tevékenységre vonatkoznak, és a jelenleg hatályos említett rendelkezések lehetővé teszik olyan információknak bizonyítékként a büntetőeljárásba történő beemelését, amelyek semmilyen módon nem köthetők a titkos információgyűjtés lefolytatására vonatkozó engedélyhez, s az abban foglaltak alapján utólagosan – ha korlátozottan is, de – nyomon követhető, ellenőrizhető kereteken túlmenő alapjog-korlátozást megvalósító tevékenység következményeként állnak rendelkezésre.²¹

Mindazonáltal abban az esetben, ha a felhasználni kívánt információ az engedélyben nem megjelölt személyre, illetve bűncselekményre vonatkozik²², a titkos információgyűjtés engedélyezését kérő szerv a feljelentés megtételével

²¹ Megjegyzem, hogy az engedély túllépése esetén felmerül a Be. 78. § (4) bekezdésében foglalt, más tiltott módon beszerzett információ bizonyítékként történő felhasználásának tilalma, arra is tekintettel, hogy éppen a titkos információgyűjtést engedélyező bírói döntés alapján és keretei között végezhető az adott tevékenység, és effajta kifejezett s egyértelműen körülírt felhatalmazás hiányában (vagy keretein túlmenően) nem kerülhet sor bírói engedélyhez kötött titkos eszközök alkalmazására. Véleményem szerint kérdéses, hogy éppen az alapjog-korlátozásra meghatározott érdekből, célból, személy kapcsán, bűncselekmény vonatkozásában és időkereten belül feljogosító bírói engedély tartalmát – szükségszerűen – figyelmen kívül hagyó – a bizonyítékkénti felhasználásra alkalmasságot érintő – nyomozási bírói döntés (még abban az esetben is, ha a következőkben kifejtendők szerint a független és pártatlan bírósághoz telepíti is e jogkört a jogalkotó) érdemben alkalmas-e/alkalmas lehet-e a fenti probléma orvoslására.

²² A Be. 206/A § (2) bekezdés a) és b) pontjában a bűnüldözési-igazságügyi szolgáltatási és a nem bűnüldözési (nemzetbiztonsági) célú titkos információgyűjtés kapcsán az engedély tartalmi elemeiből fakadó eltérések alapján különbséget tesz, mindez azonban a rendelkezések érdemét, álláspontom szerint, nem érinti.

(nyomozás elrendelésével) egyidejűleg köteles az ügyésznél kezdeményezni a titkos információgyűjtés eredményének bizonyítékként történő felhasználásra való alkalmasságának megállapítását – ekként e többletkötelezettség vonatkozásában is irányadó a haladéktalanság követelménye és az ennek kapcsán korábban kifejtettek. Az ügyész hetvenkét órán belül fordul e kérdés kapcsán a nyomozási bíróhoz, aki a Be. alapján a 201. §-ban foglalt deliktumokra és a haladéktalan feljelentési (nyomozás elrendelésére irányuló) kötelezettség teljesítésére vonatkozó általános feltételeken túlmenően köteles megvizsgálni egy többletfeltételt, amely mind ez idáig csupán a titkos adatszerzés (és konkrétan, a diszkrecionális döntés lehetőségét minimumra szorító formájában a nemzetbiztonsági célú titkos információgyűjtés) engedélyezésének előfeltétele volt²³: ha megalapozottan feltehető, hogy más módon a bizonyíték beszerzése kilátástalan vagy aránytalanul nagy nehézséggel járna. Ezzel a jogalkotó a szabályozás e részének kivételességét igyekszik erősíteni, és felmerül a kérdés, hogy e feltétel érdemi vizsgálata – akkor, amikor a szóban forgó információ beszerzése után több hónappal később szükséges megítélni, hogy a későbbiekben beszerezhető-e különösebb nehézségek nélkül ugyanaz az információ a jövőben más úton²⁴ – milyen eredményekre vezet, és egyedi esetekben milyen releváns pontos körülmények vizsgálata történhet meg valójában. Különösen azért tartom ezt a kérdéskört fontosnak, mert a jogalkotó a bizonyítékkénti felhasználásra való alkalmasságról való döntés kötelezettségének Be.-be iktatásával, véleményem szerint, nem is érintette az engedély kereteinek túllépésével beszerzett információ bizonyításában való felhasználásával kapcsolatban felmerülő probléma lényegét: azaz hogy egy valójában az egyébként is súlyos jogsértéssel járó, és éppen ezért csupán a bírói engedély keretei között végezhető titkos felderítés azon esetében, amikor a bűnüldöző szerv az engedély keretein kívül jár el, alapvetően a jogtalanság talaján áll, s így jogszabálysértő (adott esetben bűncselekményt megvalósító) módon szerez be adatokat anélkül, hogy az ehhez a törvényben előírt eljárási rendben beszerzett bírói

23 Nbtv. 53. § (2) bekezdés: „A nemzetbiztonsági szolgálatok a titkos információgyűjtés speciális eszközeit és módszereit csak akkor használhatják, ha az e törvényben meghatározott feladatok ellátásához szükséges adatok más módon nem szerezhetők meg.” Megjegyzem, hogy ugyanakkor az Rtv. és a tárgyalt területen annak szabályozási logikáját követő Navtv. ilyesfajta korlátozást nem tartalmaz.

24 Ugyanazon, a titkos eszközök kivételességét sugalmazó feltétel tartalma véleményem szerint éppen ezen okból válik el az engedélyezés és a bizonyítékkénti felhasználásra alkalmasság megítélésénél: az előbbi esetben azt szükséges mérlegelni, hogy a jövőben beszerezni kívánt információ előreláthatóan beszerezhető lenne-e az adott bírói engedélyhez kötött eszköz – és így szükségszerűen a magánszférába való komoly és súlyos mértékű beavatkozás – nélkül is, míg az utóbbi esetben azt szükséges kiárni a nyomozási bírónak, hogy a már megszerzett információ annak felmerülése után adott esetben hónapokkal később más módon is beszerezhető lenne.

végzés erre feljogosítaná (ezzel kizárva magatartásának jogellenességét).²⁵ E tekintetben, álláspontom szerint, felmerül a Be. 78. § (4) bekezdésébe foglalt generális bizonyítási tilalom (a bizonyítéknak legalábbis más tiltott módon²⁶ történő beszerzése) alkalmazhatósága, összefüggésben a Be. 77. § (1) bekezdésével.²⁷ Hozzáteszem, hogy a bizonyítékok felhasználhatóságának kérdése nem csupán a büntetőjogi felelősség tárgyában való döntés, hanem a bizonyítási eljárás mikénti lefolytatása – sőt már a nyomozás során folytatott tényfelderítő munka – szempontjából is nagy jelentőséggel bír²⁸, az az eljárás további menetét is alapvetően befolyásol(hat)ja. E kérdéskör elsősorban abban az esetben vetődhet fel, amikor a szóban forgó információk beszerzésére az engedély túllépésével kerülhet sor, mindazonáltal az engedély keretei közötti tevékenység eredményeként rendelkezésre álló, azonban az engedély tartalmához sem személyi, sem pedig bűncselekményi oldalról nem kapcsolódó adatok felhasználása sem aggálytalan.

A bizonyítás törvényessége és vizsgálata

A büntetőeljárás megindítása előtt beszerzett bizonyítási eszközök felhasználhatóságával összefüggésben a büntetőeljárás kódex kommentárja kifejti,

25 A 2010. évi CLXXXIII. tv. indoklása sem a beszerzés módjára koncentrálna – arról nem is ejt szót –, hanem a már ekként beszerzett adatok kezelésével kapcsolatos problémát kívánja orvosolni. Megjegyzem, alapvetően az indokolás logikája abba az irányba mutat, hogy az engedély keretei közötti tevékenység útján beszerzett, azonban az engedélyhez – sem személyi, sem bűncselekményi oldalról – nem köthető adatok jogszerű kezelésének alapját teremtsen meg a szabályozás a bizonyítékként történő felhasználásukig terjedő időszakra (ami szintén nem aggálytalan törekvés), valójában azonban mégis az engedély kereteinek túllépését hangsúlyozza több alkalommal, így ezt az esetkört is szükségesnek tartom megvizsgálni.

26 Utalok e helyütt arra, hogy nem csupán a tilalomként megfogalmazott és a felhasználhatóság kizárásának szankcióját is tartalmazó speciális bizonyítási tilalmak vezethetnek a bizonyíték beszerzése jogellenességének megállapításához, hanem a bizonyítás felvételére, az információ megszerzésére vonatkozó jogszabályi előírások megsértése esetén is felmerül e kérdés a Be. 77–78. §-ával összefüggésben. Vö. Erdei Árpád: Tilalmak a bizonyításban. In: Erdei Árpád (szerk.): Tények és kilátások. Tanulmányok Király Tibor tiszteletére. KJK, Budapest, 1995, 61. o.; Tremmel Flórián: i. m. 156. o. Hozzáteszem továbbá, hogy a vizsgált jogszabályhely esetén korántsem arról van szó, hogy valamely, a bizonyítás törvényességét alapvetően nem érintő, „perotechnikai” előírás megszegését kellene vizsgálni, s álláspontom szerint a titkos adatgyűjtés terén, annak sajátosságaiból kifolyólag a jogszabályi rendelkezések és azok megtartása részleteinek jelentősége egyébként is számottevően felértékelődik; utalok itt az Emberi Jogok Európai Bíróságának megállapításaira a hatékony jogorvoslatához való jog hiánya folytán a szabályozás és a szervezeti keretek alapvető garanciális jellegével összefüggésben.

27 A generális bizonyítási tilalmakkal és funkciójukkal összefüggésben lásd Tremmel Flórián: i. m. 153–157. o.

28 Vö. Erdei Árpád: i. m. 54–58. o.

hogya a Be. 78. § (4) bekezdésében foglaltak tükrében a felhasználáshoz nem elegendő csupán a Be. 76. § (2) bekezdésében írt feltételek teljesülése (az adott igazságügyi szerv jogszabályban meghatározott feladatainak teljesítése során a hatáskörében eljárva szerezte be a bizonyítási eszközöket), ugyanis abban az esetben, ha az okiratok vagy tárgyi bizonyítási eszközök beszerzése a büntetőeljárás szabályokkal ellentétes módon történt, azok a büntetőeljárás során bizonyítékként nem vehetők figyelembe. Ezzel kapcsolatosan rögzíti a kommentár továbbá, hogy az ügyben eljáró hatóságoknak, így különösen a bíróságnak, a büntetőeljárást megelőzően beszerzett bizonyítási eszközök vizsgálata során a beszerzés körülményeit, törvényességét hivatalból kell vizsgálniuk.²⁹

Jelen kérdést tekintve az előbbiekkal egyező az Alkotmánybíróság álláspontja is: 940/B/2003. AB határozatának 2.5. pontja második bekezdésében kifejtette: *„A bizonyítékok értékelése, törvényes módon való beszerzésük és hitelt érdemlőségük, valamint a részt vevők jogainak indokolatlan korlátozásával való megszerzésük vizsgálata az ügyben döntésre jogosult bíró eljárás-jogi és hivatásbeli kötelezettsége.”*

Hivatkozott határozatában – konkrétan a titkos adatgyűjtés során beszerzett adatok büntetőeljárásbeli felhasználása kapcsán – rögzítette továbbá az Alkotmánybíróság: *„A titkos eljárások során beszerzett bizonyítékok törvényességének, az Alkotmányban biztosított jogok megsértésével történő beszerzésének vizsgálata az ügyben eljáró bíró olyan kötelessége, amely a büntetőeljárás általános célján – a büntetőjogi felelősség tisztázásán – túl a büntetőeljárás tisztességességét, az Alkotmányban garantált alapjogok védelmét közvetlenül szolgálja.”*

Sajátos kérdést vet fel a folyamatban lévő büntetőeljárásokban azon információk bizonyítékkénti felhasználása, amelyek a korábbi, a célhoz kötöttséget előtérbe helyező rendelkezések mellett nem lettek volna felhasznál-

²⁹ Jakucs Tamás (szerk.): A büntetőeljárás törvény magyarázata I. kötet. KJK-Kerszöv, Budapest, 2003, 149–150. o. Hozzáteszem, az Alkotmánybíróság 2/2007. (I. 24.) AB határozatának V.2.5. pontjában rögzítette, hogy tekintettel arra, hogy a titkos információgyűjtést a felhasználhatóságra vonatkozó szabályokon keresztül részévé teszik a büntetőeljárásnak, e jogintézmény szabályozására, alkalmazására is érvényesek mindazon alkotmányos tételek és alkotmányi követelmények, amelyeket az Alkotmánybíróság a nyílt eljárásokkal összefüggésben megállapított. Továbbá a hivatkozott AB-határozat apropóján Balla Lajos rögzíti, hogy a hatályos büntetőeljárás törvény nem csupán egy más eljárási szakra, a nyomozás elrendelése utáni állapotra, tartalmaz szabályokat, hanem a Be. 206. § és a Be. 206/A § koordináló szerepet tölt be a rendőrségről szóló törvényben a titkos információgyűjtés kapcsán rögzített szabályokat illetően. Balla Lajos: Adalékok a titkos információgyűjtés, valamint a titkos adatszerezés kriminalisztikai és eljárási problémáihoz. 2007, 54. o.
<http://www.debrecentelotabla.hu/doc/bunteto/TitkosAdatgyujtes.pdf>

hatók³⁰, tekintettel arra is, hogy ha az eljárás bírói szakban van, a bizonyíték felhasználásra alkalmasságával kapcsolatos előzetes nyomozási bírói döntés egyrészt nem áll(hat) rendelkezésre, és beszerzése az új szabályok értelmében már nem is lenne lehetséges, figyelemmel arra, hogy a Be. 206/A § (2) bekezdésének módosított szövege szerint a felhasználásra vonatkozó alkalmasság megállapítására vonatkozó bírói döntés meghozatalával kapcsolatos kezdeményezését a titkos információgyűjtés engedélyezését kérő szervnek a nyomozás elrendelésével vagy a feljelentés megtételével egyidejűleg kell(ett volna) eljuttatnia az illetékes ügyészhez. Ebben az esetben felmerül, hogy elválhat egymástól a bizonyítás törvényessége az eljárás különböző szakaszaiban.

Véleményem szerint a jelenleg hatályos szabályozás – figyelemmel a titkos felderítés és az ezzel összefüggő bizonyítás végső eszköz jellegére, az irányadó garanciális elemekre, jogirodalmi álláspontokra és a joggyakorlatban kialakult elvekre, összevetve a miniszteri indokolásból feltárható jogalkotói akarattal – elsődlegesen a célhoz kötöttség, mint a bűnüldözés/bűnfelderítés hatékonyságához fűződő érdek és a magánélethez való jog, valamint az egyéni autonómia korlátozásának szükségessége és arányossága szempontjából alapvető kritérium vonatkozásában igényel vizsgálatot.

Az Alkotmánybíróság már hivatkozott 2/2007. (I. 24.) AB határozatában a titkos műveletek eredményének büntetőeljárásban történő felhasználása kapcsán hangsúlyozta a jogállamiság, jogbiztonság részét alkotó normavilágosság követelményének jelentőségét, ezzel összefüggésben utalva arra, hogy a jogállamiság követelményével nem egyeztethető össze egy olyan szabályozás, amely a titkos információgyűjtés eredményének az eredeti bírói engedélytől eltérő felhasználását teszi lehetővé (V.2.1. pont), és kifejtette, hogy ilyen esetekben semmiféle olyan garancia nem érvényesül, amelyet egyébként a büntetőeljárás törvény megkíván, ezáltal maga a bírói engedély – mint jogintézmény – üresedik ki. Hozzátette (V.2.2.), hogy a titkos nyomozások bírói kontroll alá rendelése a jogbiztonságot, a jogállami garanciák érvényesülését, az alapjogok védelmét hivatott szolgálni, összefüggésben az állam objektív intézményvédelmi kötelezettségével, amely e tekintetben abban is megnyilvánul, hogy a bűnüldözés hatékonyságához fűződő alkotmányosan elismerhető cél és az alapjogok érvényesülése között megteremtendő egyensúly érdekében a szabályozásnak a titkos eszközök és módszerek alkalmazá-

³⁰ Így például hogyha a nyomozás során (vagy akár az elsőfokú bírósági eljárásban is) az akkor hatályban volt szabályokba ütközően került sor a titkos információgyűjtés eredményének felhasználására (mert például olyan személlyel szemben használták fel olyan deliktum miatt, amely személy és amely bűncselekmény nem szerepelt a lefolytatást engedélyező végzésben).

sakor is garantálnia kell az eljárással érintettek személyi integritásának megőrzését. Az Alkotmánybíróság e határozat V.2.3. pontjában a tisztességes eljáráshoz való jog aspektusából az előbbiekhöz hozzátette, hogy a bűncselekmény bizonyításához (bizonyíthatóságához) fűződő érdekekkel szemben a tisztességes eljárás követelményeiből fakadóan korlátokat állítanak a védelemhez való jogra vonatkozó, illetve az alapjogok szükségtelen és aránytalan korlátozását tiltó szabályok.³¹

A korábbi szabályozás alapján a titkos műveletek eredménye felhasználhatóságának különös feltételei éppen az említett kritériumokat elégítették ki, a célhoz kötöttség nem csupán általános, de egyik aspektusból személyre, másik aspektusból pedig deliktumra konkretizált érvényesítésével.

Hozzáteszem, hogy az Alkotmánybíróság előbbi határozatával kapcsolatosan alapul fekvő bírói kezdeményezésként a Debreceni Ítéltábla Bf.II.81/2005/13. számú végzésében rögzítette (az előbbieken túlmenően), hogy a titkos információgyűjtés esetében a bizonyítékbeszerezés speciális, az alapjogokat igen jelentősen érintő módjára figyelemmel mindenképpen megkövetelendő, hogy az eljárás törvényessége a részletekbe menően igazolható legyen. E gondolatnak, véleményem szerint, a büntetőeljárás teljes spektrumában, a titkosan szerzett bizonyíték első felhasználásának időpontjától kezdődően érvényesülnie kell.

A Be. hatályos rendelkezései alapján az előbb említett kritérium tekintetében a titkos információgyűjtés eredménye bizonyítékkénti felhasználásának engedélyezésével kapcsolatos döntést tartalmazó nyomozási bírói végzésnek mindebben központi szerepe van³². A nyomozási bíró végzése az a hiteles forrás, amelyből az igazságszolgáltatás azon szereplői, akik minden egyéb módon el vannak zárva a titkos információgyűjtés eredményével (annak beszerzésével) kapcsolatos törvényességi kontroll lehetőségétől, megismerhetik a tevékenységgel kapcsolatos alapvető információkat, és összevet-

31 Ezen alkotmánybírói határozat kapcsán szögezi le továbbá Balla Lajos, hogy az információs önrendelkezési jog gyakorlásának feltétele és egyben legfontosabb garanciája a célhoz kötöttség, és a 15/1991. (IV. 13.) számú AB határozat apropóján utal arra, hogy a célhoz kötöttség elvének a lényege, hogy a meghatározott cél nélküli, készletre történő, előre nem meghatározott jövőbeni felhasználásra való adatgyűjtés és tárolás alkotmányellenes. Balla Lajos: i. m. 57. o.

32 Azzal együtt, hogy természetesen az ítélelőbíróknak e bizonyítékok esetén is szükséges a törvényességgel, bizonyító erővel és a tényállás megállapítása során betöltött jelentőségükkel kapcsolatos vizsgálatot elvégeznie, döntését részletekbe menően indokolnia, mindamelllett a nyomozási bíró döntése nem csupán a nyomozati szakban bír relevanciával, és éppen a beszerzés sajátosságai révén, s a bírói szakaszban nem szükségszerűen rendelkezésre álló ügyészi indítvány és mellékletei alapján meghozott döntése a beszerzés törvényessége, valamint a bizonyítékkénti felhasználhatóság szempontjából központi jelentőségű.

hetik a törvényszék elnöke igazolásában szereplő tényekkel a nyomozási bíró mérlegelő tevékenysége során figyelembe vett körülményeket, s ezzel indirekt módon lehetőségük adódhat a releváns tényezők felmérésére. Problémaként merülhet fel azonban, hogy a Be. nem tartalmazza e helyütt a garanciális jelentőségű nyomozási bírói végzés indokolásának tartalmi elemeit, s a gyakorlatban több esetben az indokolás a felhasználni indítványozott adatok megjelölésén túlmenően csupán a bizonyítékkénti felhasználhatóság megállapítására szorítkozik anélkül, hogy az érdemi vizsgálatra, mérlegelő tevékenységre vonatkozó információkat tartalmazna.³³

Mindezt azon okból is fontosnak tartom, mert az Alkotmánybíróság hosszabb időre visszanyúlóan és konzekvensen képviseli azt az álláspontot, amely szerint a bírói döntéshozatali tevékenység csupán formai értelemben vett elvégzése az alkotmányossági követelményeknek nem felel meg. A titkos információgyűjtéssel kapcsolatos garanciális jellegű bírói szerepvállalás esetében ez a formalitás a bírósági eljárást éppen a garanciát jelentő lényegtől fosztja meg, és éppen azon elvekkel ellentétes, amelyekre hivatkozással a titkos információgyűjtéssel kapcsolatos döntést a törvény a bíróra bizza [például 39/1997. (VII. 1.) AB határozat; 19/1999. (VI. 25.) AB határozat; 2/2007. (I. 24.) AB határozat].³⁴ Éppen a nyomozási bírónak a titkos információgyűjtés eredményének felhasználásával (illetve immáron egyes esetekben a bizonyítékkénti felhasználásra való alkalmassággal) kapcsolatos döntése és annak érdemi indokolási része az a büntetőeljárásban felhasznált irat – a titkos eszközök alkalmazásának engedélyezéséről szóló sommás igazolással együtt értékelve –, amely a titkos információgyűjtés lefolytatásának törvényességére vonatkozó – bár ekként is a nyílt eljárásokhoz képest lényegesen szűkebb korlátok közé szorított – ítéldbírói és védői/terhelti vizsgálatot lehetővé tenné, azaz e dokumentum alapján ismerhetné meg mind az ítélező bíró, mind pedig a védelem, hogy mely szempontok támasztják alá, hogy a titkos információgyűjtési tevékenység az annak előfeltételül szolgáló engedélyben foglaltak szerint folyt le, vagyis a tevékenység az engedéllyel adekvát-e a célszemélyeket, a műveleteket, az eszközöket, az időbeliséget,

³³ A titkosan szerzett információk büntetőeljárásban való felhasználásával kapcsolatosan felmerülő alapvető aggályokkal kapcsolatban összefoglalóan lásd Tremmel Flórián: i. m. 167–168. o.; a nyomozási bíró funkciójával összefüggésben pedig Fenyvesi Csaba: A titkos adatgyűjtés és a nyomozási bíró. *Ügyészek Lapja*, 2004/4., 5–21. o.; Fenyvesi, Csaba: Die Ermittlungsrichter und die geheime Informationsbeschaffung und die geheime Informationsammlung. In: Gál István László (szerk.): *Tanulmányok Tóth Mihály professzor 60. születésnapja tiszteletére*. PTE ÁJK, Pécs, 2011, 173–182. o.

³⁴ Jellem, ugyanezen szempontból érdemes megvizsgálni a bizonyítékként történő felhasználásra alkalmassággal kapcsolatos döntést hozó nyomozási bírói végzést is a fent már kifejtettek szerint.

stb. tekintve, továbbá nem merült-e fel a titkos információgyűjtés során annak törvény szerinti kötelező megszüntetésére vonatkozó bármifajta ok, s mindezeken túlmenően a Be. 206/A §-ában foglalt követelmények is teljesülnek-e a felhasználhatóság tekintetében.

Felvetődik tehát a kérdés, hogy anélkül, hogy a nyomozási bíró végzése mindezekre vonatkozóan érdemi információkat tartalmazna, vajon az ítélembíró, a terhelt, illetve a védelem abban a helyzetben van-e, hogy a bizonyítás törvényessége tekintetében alapos és részletes vizsgálódást folytathasson le, s mindez felveti a tisztességes eljárás³⁵, azon belül a fegyveregyenlőség elve, mindezekon keresztül a védelemhez való jog relativizálódását [14/2002. (III. 20.) AB határozat; 25/1991. (V. 18.) AB határozat; 6/1998. (III. 11.) AB határozat; 2/2007. (I. 24.) AB határozat; közvetve a 8/2004. (III. 25.) AB határozat].³⁶

Bizonyítékok kizárása

A jogalkotó a büntetőeljárás törvény 2010. évi CLXXXIII. törvénnyel történő módosításával egyértelműen a bűnüldözés hatékonyságát helyezte előtérbe, mindazonáltal az előbbi gondolatok alapján – mintegy hosszúra nyúló zárszóként – szükségesnek tartok ezzel összefüggésben röviden utalni arra, hogy melyek lehetnek mindazon tényezők, amelyek megfontolása az alapvetően jogsértően beszerzett adatok bizonyítékkénti felhasználhatósága megítélésébe hátrébbé meghúzódnak, mind a jogalkalmazás, mind a jogalkotás tekintetében (ugyanakkor pusztán jogi szakmai tényezőket figyelembe véve).

Általánosságban kijelenthetjük, hogy e tényezők vizsgálatakor alapvetően két különböző érdek összeütközését figyelhetjük meg: az egyik az elkövető felderítéséhez, megbüntetéséhez fűződik és ebben az esetben azt diktálja, hogy a büntetőjogi felelősség bizonyítására alkalmas (adott esetben döntő jelentőségű) bizonyítékok kizárására ne kerüljön sor csupán azért, mert vala-

³⁵ A tisztességes eljáráshoz való jog és a bizonyítás összefüggéseiről Bárd Károly: *Demokrácia – tisztességes eljárás – megismerés a büntető perben*. In: Farkas Ákos (szerk.): *Emlékkönyv Kratochwill Ferenc (1933–1993) tiszteletére*. Bibo Kiadó, Miskolc, 2003, 65–90. o. [Büntügyi Tudományi Közlemények 5.]

³⁶ Hozzáteszem, hogy az Emberi Jogok Európai Bírósága a titkos műveletekkel összefüggésben hangsúlyozza egyrészt a külső – alapvetően bírói – kontroll szükségessége mellett, hogy a hatékony jogorvoslati jog érvényesülésének hiányosságaiból fakadóan – amely a titkos eszközök természetéből eredő következmény – az irányadó eljárási szabályok kell, hogy önmagukban nyújtsanak az egyén védelmére megfelelő garanciákat (Klass és társai kontra Németország; Leander kontra Svédország). Álláspontom szerint e követelményt a büntetőeljárásbeli bizonyítás terén is szükséges szem előtt tartani.

mely előírás megszegésével szerezték be őket. A másik érdek a törvényesség érvényesítéséhez kapcsolódik: a büntetőeljárás a vonatkozó jogszabályok, alapvető elvek, garanciák és az emberi jogok tiszteletben tartása mellett folyjon le. E két érdek konfliktusának eldöntésekor számos olyan körülménnyel találkozhatunk, amely a kizárással összefüggő döntés meghozatalakor a mérleg nyelvét vagy az egyik vagy a másik oldalra billenti. Ezzel összefüggésben utalok *Erdei Árpád* azon megállapítására, amelynek szem előtt tartása a bizonyítási tilalmak és azok érvényesítése kérdéskörének differenciált megítéléséhez, álláspontom szerint, alapvető jelentőségű: „*Az eljárást folytató hatóságok tagjai sok esetben úgy érzik, a tilalmak kezüket-lábukat megkötik, a bűnösök érdekeit szolgálják, és ellentmondásban állnak a bűnözők felelősségre vonásához fűződő társadalmi érdekekkel. Ám, mint ismert, a tilalmak éppen arra hivatottak, hogy az állampolgárok jogait védelmezzék, s ez ugyan-csak társadalmi érdek.*”³⁷ A kérdés tehát az, miért zárjuk ki a tiltott módon beszerzett bizonyítékokat akár akkor is, ha azok az ügy felderítéséhez, a büntetőjogi felelősség megállapításához (vagy éppen kizárásához) számottevően hozzájárulnának. Erre alapvetően háromféle választ ad a szakirodalom.³⁸ Az első szerint a jogellenes módon beszerzett bizonyítékok kizárásának alapvető indoka, hogy biztosítsa a társadalmat arról, hogy az állam nem kíván előnyt szerezni saját jogsértő magatartásából, valamint megőrzi az igazságszolgáltatás és a bírói kar tekintélyét azzal, hogy igazolja: a bíróságok nem fogadják el a nyomozó hatóságok tagjai által elkövetett törvénysértéseket. A második érv lényege, hogy az elkövetett jogsértés érintettei számára bizonyos mértékű kompenzációt nyújt a kizárásról szóló döntés azzal, hogy visszaállítja a jogsértő cselekményt megelőző állapotot, hiszen az annak során beszerzett bizonyítékot nem fogadja el. A harmadik célkitűzés a nyomozó hatóságokra koncentrál: e szerint a bizonyítékok kizárására abból a célból kerül

37 Erdei Árpád: i. m. 49. o.

38 Vö. Tremmel Flórián: i. m. 158–166. o.; Erdei Árpád: i. m.; Steven Penney: Taking Deterrence Seriously: Excluding Unconstitutionally Obtained Evidence Under Section 24 (2) of the Charter. *McGill Law Journal*, vol. 49, 2003, pp. 110–113.; M. C. D. Embregts: Similarities and Differences: the Operation of the Exclusionary Rule in the US, Germany and the Netherlands. In: Caroline Gerritsma Breur – Max M. Kommer – Hans Nijboer – Jan M. Reijntjes (eds.): *New Trends in Criminal Investigation and Evidence Volume II*. Intersentia, Antwerpen–Groningen–Oxford, 2000, pp. 220–221.; Philip Traest: The Putting into Perspective of the Exclusionary Rule: some General Remarks and the Belgian Experience. In: Caroline Gerritsma Breur – Max M. Kommer – Hans Nijboer – Jan M. Reijntjes (eds.): *Uo. 650–651. o.*; John R. Spencer: Evidence. In: Mireille Delmas-Marty – John R. Spencer: *European Criminal Procedures*. Cambridge University Press, 2002, pp. 603–604.

sor, hogy visszatartsa a hatóságok tagjait a nyomozás során az esetleges jogsértésektől.³⁹

Ha az előbbieken röviden összefoglalt tényezőket számba vesszük, kérdésesnek tűnhet, hogy a bírói engedélyhez kötött titkos információgyűjtés során beszerzett adatok büntetőeljárásbeli bizonyítékként való felhasználására vonatkozó jelenleg hatályos szabályozásban bármelyik fellelhető-e, és felmerül, hogy vajon a titkos felderítés korábban – bár nem kifogásolhatatlan formában, de – a bizonyítékkénti felhasználás eldöntése során érvényesült igazságszolgáltatási kontrolljának számottevő gyengítése az eddigiekben kialakult és jelen tanulmányban ismertetni megkísérelt (nem csupán büntetőeljárás) elvekkel mennyiben egyeztethető össze.

Összegzés

Jelen tanulmány csupán töredékét tartalmazza mindazon gondolatoknak, amelyek a titkos információgyűjtés és a titkos adatszerezés során beszerzett információk bizonyítékkénti felhasználása kapcsán felvetődhetnek, és így nem érinti például a nemzetközi/európai bűnügyi együttműködés; a határon átnyúló bűnüldözés során titkos felderítés útján beszerezhető információk sorsát; az egyes eszközök, műveletek speciális bizonyítási kérdéseit; az első-sorban a fedett nyomozó összefüggésében felmerülő agent provocateur kérdés körét; a megbízhatósági vizsgálat intézményét, ezzel összefüggésben a csapda és a provokáció büntetőeljárásbeli bizonyítással kapcsolatos relevanciáját stb. Céloom csupán az első-sorban a bírói engedélyhez kötött titkos adatgyűjtés területén általánosan irányadó szabályok, azok változásai és a mindezek vizsgálata során felvetődő gondolatok vázolása volt, s korántsem a teljes körű válaszok megfogalmazása, sokkal inkább a továbbgondolás reményében, annak feltételezésével, hogy a bűnüldözési érdekek, valamint az el-

³⁹ Hack Péter angolszász gyökerű tapasztalatok alapján rögzíti (hozzátéve, hogy mindezen megállapítások a hazai igazságszolgáltatás kapcsán is érvényesnek tekinthetők), hogy azok között a közvetett körülmények között, amelyek az igazságszolgáltatást hajlamossá teszik a hibás döntésekre, figyelembe veendő a hatóságok „jó szándékú korrumpálódása”, különösen a rendőrség tekintetében, amikor is „a cél szentesíti az eszközt” logika alapján valójában az a meggyőződésük, hogy a gyanúsított bűnös, és ezzel összefüggésben a bűnösségének bizonyítására való törekvésük szentesíti számukra a jogellenes eszközök felhasználását. Ehhez kapcsolódóan a közvetlen körülmények között pedig figyelembe kell vennünk a rendőrség hibáin, törvénysértésein túlmenően az ügyészség eljárási hibáit, így a bizonyítékok kirekesztésének elmulasztását. Hack Péter: Az igazságszolgáltatás kudarcai – Vizsgálatok és megoldások az angolszász jogrendszerben. A Magyar Büntetőjogi Társaság 2007. április 19-i rendezvényén elhangzott előadás. www.mbjt.hu/HackPeter20070419.pdf

járásai garanciák, alapjogok egyensúlyt kívánó viszonyának meghatározásával kapcsolatos pró és kontra érvek vizsgálata a büntetőeljárásbeli bizonyítás e sajátos területén a jelenlegi szabályozás tükrében sem válik szükségletenné.

IRODALOM

- Balla Lajos:** Adalékok a titkos információgyűjtés, valamint a titkos adatszerzés kriminalisztikai és eljárásbeli problémáihoz. 2007
<http://www.debreceniitotabla.hu/doc/bunteto/TitkosAdatgyujtes.pdf>
- Bárd Károly:** Demokrácia – tisztességes eljárás – megismerés a büntető perben. In: **Farkas Ákos (szerk.):** Emlékkönyv Kratochwill Ferenc (1933–1993) tiszteletére. Bibo Kiadó, Miskolc, 2003, 65–90. o. [Büntügyi Tudományi Közlemények 5.]
- Embregts, M. C. D.:** Similarities and Differences: the Operation of the Exclusionary Rule in the US, Germany and the Netherlands. In: **Breur, Caroline Gerritsma – Kommer, Max M. – Nijboer, Hans – Reijntjes, Jan M. (eds.):** New Trends in Criminal Investigation and Evidence Volume II. Intersentia, Antwerpen–Groningen–Oxford, 2000, pp. 220–221.
- Erdei Árpád:** Tilalmak a bizonyításban. In: **Erdei Árpád (szerk.):** Tények és kilátások. Tanulmányok Király Tibor tiszteletére. KJK, Budapest, 1995, 61. o.
- Fenyvesi Csaba:** A titkos adatgyűjtés és a nyomozási bíró. *Ügyészek Lapja*, 2004/4.
- Fenyvesi, Csaba:** Die Ermittlungsrichter und die geheime Informationsbeschaffung und die geheime Informationssammlung. In: **Gál István László (szerk.):** Tanulmányok Tóth Mihály professzor 60. születésnapja tiszteletére. PTE ÁJK, Pécs, 2011, 173–182. o.
- Finszter Géza:** A titkos felderítés kriminalisztikája. In: **Bócz Endre (szerk.):** Kriminalisztika I–II. BM Duna Palota és Kiadó, Budapest, 2004, 981–983. o.
- Finszter Géza:** A kriminalisztika és a változó tételes jog. In: **Kadlót Erzsébet (szerk.):** Közbiztonság és társadalom. Magyar Kriminológiai Társaság, Budapest, 2011, 194–199. o. [Kriminológiai Közlemények 69.]
- Hack Péter:** Az igazságszolgáltatás kudarcai – Vizsgálatok és megoldások az angolszász jogrendszerben. A Magyar Büntetőjogi Társaság 2007. április 19-i rendezvényén elhangzott előadás. www.mbjt.hu/HackPeter20070419.pdf
- Hetesy Zsolt:** A titkos felderítés. PhD-értekezés. Kézirat, 2011
- Jakucs Tamás (szerk.):** A büntetőeljárás törvény magyarázata I. kötet. KJK-Kerszöv, Budapest, 2003
- Marx, Gary T.:** Undercover – Police Surveillance in America. University of California Press, Berkeley–Los Angeles–London, 1988
- Mészáros Bence:** Fedett nyomozás a bűnüldözésben. PhD-értekezés, Pécsi Egyetem Állam- és Jogtudományi Kar Doktori Iskola. Kézirat, 2011
- Penney, Steven:** Taking Deterrence Seriously: Excluding Unconstitutionally Obtained Evidence Under Section 24 (2) of the Charter. *McGill Law Journal*, vol. 49, 2003
- Spencer, John R.:** Evidence. In: **Delmas-Marty, Mireille – Spencer, John R. :** European Criminal Procedures. Cambridge University Press, 2002, pp. 603–604.

Traa, Maarten Van: The Findings of the Parliamentary Inquiry Viewed from an International Perspective. In: **Den Boer, Monica (ed.):** Undercover Policing and Accountability from an International Perspective. European Institute of Public Administration, Maastricht, The Netherlands, 1997, pp. 15–24.

Traest, Philip: The Putting into Perspective of the Exclusionary Rule: some General Remarks and the Belgian Experience. In: **Gerritsma Breur, Caroline – Kommer, Max M. – Nijboer, Hans – Reijntjes, Jan M. (eds.):** i. m. 650–651. o.

Tremmel Flórián: Bizonyítékok a büntetőeljárásban. Dialóg Campus Kiadó, Budapest–Pécs, 2006